

Naturtillgångar

Fosfatfabriken Bou Craa utanför El Aaiún. Foto: Berserk Fiskhamnen i El Aaiún. Foto: Lena Thunberg

Västsahara är ett ökenland med mycket stora naturtillgångar. Här finns bland annat fosfatfyndigheter, järn, koppar, uran - och troligen olja. Utanför kusten finns ett av världens rikaste fiskevatten.

2001 tecknade Marocko avtal med ett amerikanskt och ett franskt oljebolag om prospektering för olja utanför Västsaharas kust. Detta ledde till häftiga protester världen över. FN:s rättschef slog i januari 2002 fast att ingen utvinning av olja kan ske på västsahariskt område mot den västsahariska befolkningens vilja.

Ur Västsahara nr 4/2007: Råvarustölden: EU stjälar fisken från Västsahara, Olaglig export av fosfat, Jakten på olja

”Västsahara är ockuperat av Marocko” Utrikesminister Carl Bildt, 9 september 2007

Råvarustölden

Västsahara har världens kanske rikaste fyndigheter av fosfat och fisk. Troligen finns också olja och gas till lands och sjöss. Dessutom har man konstaterat förekomster av bland annat järn, uran, vanadin, koppar, titan, platina och zink. Västsaharas naturtillgångar är inte offentliggjorda och troligen inte heller kartlagda, men Västsahara är med största sannolikhet en skattkammare. Av mineralerna har endast fosfat hittills utvunnits.

Spanien såg till att behålla 35 procent av inkomsterna från fosfat och fisk, när man ”överlämnade” kolonin till Marocko 1975.

Fisket

Vattnet utanför Västsaharas kust räknas till ett av världens fiskrikaste. Det som fiskeflottor från Japan, forna Sovjetunionen och framför allt Spanien tog upp på 80-talet var främst sardiner och bläckfisk. På 70-talet var 93 procent av den fisk som landades i Las Palmas på Kanarieöarna från Västsahara. Därmed var fiske det näst största bidraget till Kanarieöarnas ekonomi efter turism. De 273 kanariska båtarna fiskade nästan uteslutande i västsahariska vatten.

Västsaharierna själva har historiskt sett inte gjort någon vinst på fisket. Få västsaharier har arbetat med fiske. Fisk har helt enkelt inte ingått i den traditionella födan eller arbetet.

Spanjorerna byggde på sin tid någon enstaka primitiv fiskefabrik för produktion av fiskmjöl.

Det är marockanerna som har byggt ut fiskeverksamheten i Västsahara, när deras egna vatten har dränerats på fisk. Både El Aaiún och Dakhla har numera stora fiskehamnar och fiskefabriker. Stora lastbilar kör dessutom fryst fisk till Marocko. 90 procent av det marockanska fisket beräknas landas i Västsahara 2007.

1960 tog Marocko i land 200 000 ton fisk. Den siffran hade ökat till 1 miljon ton 2001. De viktigaste fångsterna har varit billiga sardiner och dyr bläckfisk.

En handfull rika västsaharier som samarbetar med Marocko har fått tillstånd att kontrollera en del av fiskelicenserna samt att driva frysfabriker, vilket ger dem möjlighet att fördela vissa jobb, berättade den brittiske journalisten Toby Shelley på ett seminarium i Stockholm i november 2005. För Marocko är fiskerinäringen i Västsahara särskilt viktig som sysselsättning för de hundratusentals marockanska bosättarna. Få fiskare är västsaharier. Ett litet antal arbetar i hamnen, menade Toby Shelley.

Göteborgsbåtar fiskar illegalt i Västsaharas vatten

De svenskregistrerade fiskebåtarna Nordic IV och Aldo fiskar utanför Västsaharas kust och levererar fisken till en fiskefabrik i Dakhla i Västsahara. Det berättar Henrik Svenberg, ordförande i SRF, Yrkesfiskarnas riksförbund.

Ägaren till Nordic IV Lennart Kjellberg vill däremot inte tala med journalister. Det kan man förstå. Båten saknar nämligen fartygstillsstånd från Fiskeriverket. Ett sådant måste man ha för att få bedriva yrkesmässigt fiske. I april 2007 uppmanade Fiskeriverket båtens ägare att redogöra för fartygets verksamhet. I mitten av november hade något sådant ännu inte kommit.

Sverige har ett ansvar inför EU att ha kontroll över den samlade fartygskapaciteten. Det betyder i klartext att om man för in en båt måste man föra ut en annan eller betala för ökat tonnage.

Aldo saknar också fartygstillstånd. Ägare är Fiskeri AB Ganthi, som dock uppger att de sålde båten sommaren 2007.

Att båtarna bedriver olovligt fiske är i förlängningen en fråga för åklagare.

Enligt EU:s fiskeavtal med Marocko måste båtar från länder som inte ingår i avtalet ansöka om särskilt tillstånd att få fiska. Det är ovanligt att sådana tillstånd beviljas. Det kan gälla till exempel fiske i vetenskapens tjänst, ovanliga fiskesorter samt icke utnyttjade fiskelicenser.

Några ansökningar från svenska båtar att få fiska i de västsahariska eller marockanska vattnen har inte inkommit, uppger man på EU-kommissionen.

Svenska fiskebåtar i Västsahara sedan 90-talet

Svenska fiskebåtar har fiskat i de västsahariska vattnen sedan 90-talet. Åren 2005 och 2006 ansökte och fick fiskefartygen Ganthi, Monsun och Nordic tillstånd av svenska Fiskeriverket att bedriva fiske. Fiskeriverket uppger att man inte tar ställning till själva licenserna utan omständigheterna kring fisket; inrapportering av fångster, utrustning etc. För 2007 har inga svenska båtar ansökt om fjärrfiske utanför Västsaharas kust.

När de svenska fiskebåtarnas verksamhet i västsahariska vatten uppmärksammades 2005, reagerade flera riksdagsledamöter starkt och ställde frågor till jordbruksministern.

Ganthi, som ägdes av göteborgaren Tore Ahlström, såldes våren 2007 till det norska företaget Silfaks för 41.5 miljoner norska kronor. Samtidigt såldes Monsun till ett finskt företag.

Göteborgsfiskaren Tore Ahlström och hans stora familj äger fyra av Sveriges största båtar. De har hela tiden legat i framkant när det gäller att jaga nya fiskevatten och investera. För att bygga de stora fodertrålarerna Ganthi och Ginneton fick de 10 miljoner i EU-bidrag. Båda fartygen byggdes 1998 och är 48 meter långa och kräver mycket fisk.

På Ginnetons hemsida kan man läsa att man bedriver fiske på tre ställen; Västsahara, Östersjön och Nordsjön. Huvudfångsten vid Västsaharas kust är sardiner som landas i Marocko och exporteras vidare ut i världen. Just dessa farvatten är kända för sitt rika bestånd av sardin och sardinella. Sardinellan lossas som industrifisk på Lanzarote eller Gran Canaria, skriver ägarna. Både Ganthi och Ginneton har haft en årsomsättning på drygt 20 miljoner kronor.

Polar öppnade vägen

Det var den svenska Göteborgsbåten Polar som öppnade vägen för fjärrfisket i Marocko och Västsahara på 90-talet. Sedan kom andra båtar som till exempel Ganthi, Nordic och Monsun efter.

- Vattnen vid Marockos kust är nu utfiskade men utanför Västsahara är det oerhört mycket sardin, berättar Lars-Uno Bryngeld, tidigare skeppare på Polar. Utanför Västsahara är det dock fiskestopp på bläckfisk vid kusten.

- Än så länge har inte marockanerna båtar som är tillräckligt bra utrustade för att ta hand om all fisk, menar han, men om cirka 10 år har de säkert kommit i kapp de svenska båtarna. Lars-Uno Bryngeld blir ofta uppringd av marockaner som vill erbjuda licenser till Polar. De vill ha svenska båtar där.

Man fiskar 10 sjömil ut och levererar fisken till fiskefabriken i bland annat Dakhla. Fisken fryses ned eller konserveras. Där arbetar 2000 västsahariska kvinnor, säger Lars-Uno Bryngeld. Inga marockanskor vill ha det jobbet.

- Det är kanske inte helt rätt att fiska där, men å andra sidan får folk jobb, menar han men tycker också att Västsahara ska bli fritidens dag. Det var fel av Marocko att annektera Västsahara.

Det är inga jättevinsterna de svenska båtarna gör, men det är de stora volymerna som är anledningen till att de vill vara där, menar Lars-Uno Bryngeld.

Henrik Svenberg, ordförande SFR: Fiska i Västsaharas vatten!

Henrik Svenberg har gjort en spikrak karriär. Efter en jur.kandexamen från Uppsala universitet har han arbetat med EU-samordning på Fiskeriverket, på jordbruksdepartementet, på utrikesdepartementet och vid Sveriges ständiga representation i Bryssel som ambassadråd.

2005 kröntes framgångarna med ett nytt heltidsjobb: ordförande i SFR, Sveriges yrkesfiskares riksförbund.

SFR är de svenska fiskarnas branschorganisation för de cirka 1.100 medlemmarna.

Vad anser han då om de svenska fiskebåtarna i västsahariskt vatten?

- De svenska fiskebåtarna ger ett tillskott till den lokala ekonomin i Dakhla. Där finns ett samarbete med en fiskefabrik med cirka 2000 anställda. SFR stöttar upp detta projekt som bygger på privaträttsliga grunder. Det finns ett ömsesidigt intresse av fisket där.

Henrik Svenberg berättar att det har funnits intresse av att fler svenska båtar ska fiska för fiskefabriken i Dakhla men att det tyvärr inte fanns något ytterligare intresse från svenska fiskefartyg.

Att Västsahara är ett ockuperat område har näringen inga synpunkter på, menar Henrik Svenberg. Det är en politisk fråga.

- Vi för en dialog med Polisario och vi respekterar varandras åsikter, säger Henrik Svenberg.

Lamine Yahiaoui, Polisarios representant: Fiska inte i Västsaharas vatten!

- Jag tog initiativ till ett möte med Svenska Fiskares Riksförbund 2006 efter några uppmärksammade uttalanden i media, där Henrik Svenberg uppmanade svenska fiskare att fiska i de västsahariska vattnen. Efter det sammanträffandet har vi inte mötts, säger Polisarios representant i Norden Lamine Yahiaoui.

- Polisario har definitivt inte gett klartecken till att svenska båtar ska fiska där, säger han bestämt.

- Västsahara är ockuperat av Marocko. Detta erkänner inte den marockanska regimen och uppfyller inte heller sina plikter gentemot det ockuperade folket. Investeringar och andra ekonomiska åtaganden i Västsahara är därför brott mot internationell lag.

Polisario är internationellt erkänd representant för det västsahariska folket och vi avvisar EU:s fiskeavtal med Marocko, eftersom det inte utesluter de västsahariska vattnen. Vi avvisar naturligtvis även andra ekonomiska avtal med ockupationsmakten.

- De västsahariska råvarorna som fisk, fosfat och eventuell olja tillhör det västsahariska folket. Att i nuläget sluta avtal om dessa råvaror är stöld.

- I framtiden när Marocko har lämnat Västsahara, är det svenska näringslivet och andra välkomna att göra affärer.

Stark norsk kritik mot fiske

- Bort med båtarna från västsahariskt vatten! Det säger den norske stortingsledamoten

Björn Jacobsen, Sosialistisk Venstreparti i en intervju i den norska tv-kanalen NRK2 den 7 november.

Det norska fiskerederiet Sjøvik Seafood fiskar makrill och sardiner sedan 2003 i västsahariskt vatten. För ett och ett halvt år sedan byggde de om fiskefartyget Midøy Viking, som nu seglar under marockansk flagg och har en besättning på 40 man. Nu håller Sjøvik Seafood också på att bygga upp en fiskerianläggning i El Aaiún med 200 arbetsplatser för att ta emot fisken. Men det norska utrikesdepartementet avråder från engagemang i Västsahara. De kan dock inte förbjuda aktiviteterna.

- De 200 jobben är ingen hjälp till västsaharierna, säger Björn Jacobsen. De befäster i stället den marockanska ockupationen. Dessutom är det marockaner och inte västsaharier som får jobb. Norge har dragit tillbaka allt bistånd till Marocko och ger i stället genom Kirkens Nödhelp bistånd till de västsahariska flyktingarna.

Björn Jacobsen menar dessutom att Norges rykte internationellt som fiskerik nation besudlas av att norska företag är aktiva i ett ockuperat område. Han hänvisar också till att norska intressenter dragit sig ur oljeletning på västsahariskt område.

EU:s illegala fiskeavtal

EU:s fiskeavtal med Marocko som trädde i kraft under 2006 innebär att max 137 fartyg från 11 länder får köpa fiskelicenser av Marocko. Dessa länder är Frankrike, Tyskland, Irland, Italien, Lettland, Litauen, Nederländerna, Polen, Portugal, Spanien och Storbritannien. Avtalet gäller till 2010 och kostar EU 144 miljoner euro. Det förra avtalet, som inte förnyades av Marocko 1999, gällde 500 båtar, varav de flesta från Spanien och Portugal.

Sveriges regering röstade som enda land nej till avtalet i ministerrådet 2005 på grund av att de västsahariska vattnen inte var utslutna ur avtalet. Avtalets legalitet debatterades häftigt i bland annat EU-parlamentet.

- Anledningen till att EU:s fiskeavtal med Marocko överhuvudtaget ansågs lagligt var att fisket skulle komma den västsahariska lokalbefolkningen till del. Detta ska EU kontrollera. Jag tänker trycka på kommissionen att det blir gjort nu efter ungefär ett år, säger Carl Schlyter, EU-parlamentariker för Miljöpartiet.

- EU:s två tidigare fiskeavtal har inte gynnat den västsahariska befolkningen, så det finns ingen anledning att tro att så är fallet nu, menar han. Då bör avtalet sägas upp, hävdar Carl Schlyter.

Spanska intressen i EU-fisket

EU är världens näst största fiskeområde. Fiskbeståndet inom EU hör samtidigt till världens mest utfiskade, men åtgärderna för att beståndet återhämta sig är sämst av alla, sägs i en intern rapport. Forskarrapporter om hur man kan rädda fiskebestånden nonchaleras. EU:s ministerråd tillåter regelmässigt för stora kvoter.

”Utsugning av de svagaste, pengar till de redan rika, och ovanpå det – ekologisk katastrof.” Det är vad EU:s fiskespolitik kan leda till, skriver Isabella Lövin i sin omtalade bok Tyst hav.

Utfiskningen i EU-ländernas vatten har lett till att man vänt blickarna till syd och framför allt Afrikas västkust.

Ingen ifrågasätter att ett utbrett svartfiske bland EU-båtar pågår i de sydliga ländernas vatten, menar Isabella Lövin. Under tre veckor våren 2006 kunde Greenpeace rapportera 104 fartyg i Guineas ekonomiska zon, varav 50 procent misstänktes vara inblandade i illegalt fiske.

De mäktiga fiskerikationerna Spanien och Portugal hade före EU-inträdet 1986 omfattande bilaterala fiskeavtal med länder i syd. Dessa fiskemöjligheter ville man naturligtvis behålla, när man medlemsförhandlade. ”Detta är förklaringen till att EU:s gemensamma fiskeripolitik tycks så ensidigt fördelaktigt för just dessa länder”, skriver Isabella Lövin

197 miljoner euro fick EU:s skattebetalare dessutom punga ut med till spanska och portugisiska fiskare som kompensation för att EU inte lyckades förnya fiskeavtalet med Marocko 1999.

Av EU:s totala stöd till fiskesektorn 2000- 2006 fick Spanien nästan 2,5 miljarder euro av de dryga sex miljarder som delades ut, skriver Isabella Lövin.

Intresset för fosfat minskar

Fosfat används främst som konstgödsel inom jordbruket. Denna råvara har inte samma ekonomiska betydelse idag som tidigare.

På 40-talet hade spanska geologer upptäckt fyndigheter av bland annat fosfat i Västsahara. De beräknades till 10 miljarder ton, varav 1,7 miljarder ton fanns vid Bou Craa i norra Västsahara. Det var därmed en av världens största enskilda fyndigheter. I slutet av 60-talet började spanjorerna utvinna fosfaten i Bou Craa, som är av mycket hög kvalitet och lätt att bryta. Den ligger på bara ett par meters djup.

Råvarorna i Västsahara var ett av huvudmotiven för Marockos ockupation 1975. Marocko har två tredjedelar av världens kända reserver av fosfat och var i mitten av 70-talet världens ledande exportör av fosfat vid sidan av USA och dåvarande Sovjetunionen. Konkurrens från ett grannland ville man inte ha.

1974 hade Marockos egen fosfatproduktion nått en toppnotering. Man hade höjt råvarupriserna radikalt, inspirerade av OPEC-ländernas höjda oljepriser, och planerade för ökad produktion. Så blev det inte. Konsumtionen minskade i USA, som i stället lyckades slå sig in och sälja sin fosfat på den europeiska marknaden.

1968 var 1600 västsaharier anställda vid Fos Bou Craa. 1976, efter den marockanska ockupationen, hade den siffran sjunkit till 567. Fosfatindustrin sysselsatte i början av 2000-talet cirka 1900 personer vid själva gruvan och vid en anläggning vid utskeppningshamnen i El Aaiún. Endast cirka 200 av de anställda är västsaharier. De är dessutom hänvisade till okvalificerade arbeten utan inflytande. Flera västsaharier har fått sina löner sänkta utan förklaring. Den stora majoriteten anställda är marockanska bosättare.

Polisario genomförde under 70- och 80-talet flera attacker mot det tio mil långa transportbandet, det längsta i världen, som för fosfaten till El Aaiúns hamn. Det ledde till att produktionen vid Bou Craagruvan stod stilla i vissa perioder.

Fos Bou Craa-gruvan drivs av det statligt ägda marockanska bolaget OCP, Office Cherifien des Phosphates. År 2003 producerade gruvan 2,9 miljoner ton. Marocko producerade år 2000 21,5 miljoner ton varav ungefär hälften gick på export till länder som USA, Latinamerika och asiatiska länder.

Den norska Stöttekomiteen for Vest-Sahara misstänkte 2005 att den norska fosfatgiganten Yara importerade fosfat, som skulle kunna komma från Västsahara. Företaget medgav att man de senaste tio åren hade importerat 27000 ton fosfat men upphörde med det efter kritiken.

Då hade nämligen den norska näringsministern påpekat det olämpliga i att importera fosfat från Västsahara. Den norska staten ägde 36 procent av aktierna i Yara. Två år tidigare hade det norska utrikesdepartementet avrått norska företag från att handla med västsahariska produkter, eftersom Norge precis som FN inte godkänner Marockos annektering av Västsahara.

I juni 2007 lossade fartyget Bulk Saturn 35000 ton fosfat i Nya Zeeland. Fartyget ägs av det brittiskregistrerade bolaget Gearbulk, som den norska redaren Kristian Gerhard Jebsen äger 60 procent av.

- Vi avråder från den här typen av affärsverksamhet på grund av folkrätten, sa man återigen från det norska utrikesdepartementet juli upptäcktes ännu en norsk båt med västsaharisk last. Det var den nordnorska båten Ice Crystal som hade lastat frusen fisk i Dakhla och nu var på väg till Turkiet. Eva Kristin Hansen från Arbeiderpartiet uppmanade det norska bolaget att sluta med handeln.

Olja

Det har sagts att det var olja som spanjorerna sökte och hittade på 40-talet, men bland annat den usla infrastrukturen och osäkerheten kring priser gjorde att spanjorerna började exploatera fosfaten i stället för oljan på 60-talet. Marocko har inga egna upptäckta oljefyndigheter men olja och gas har upptäckts utanför Mauretaniens kust, vars geologi i mycket liknar Västsaharas. 2001 slöt den marockanska staten avtal med det amerikanska oljebolaget Kerr McGee och det franska Total om provborringar utanför Västsaharas kust. Detta ledde till häftiga protester världen över. FN:s säkerhetsråd lät sin rättsavdelning ta över frågan. I januari 2002 kunde FN:s dåvarande rättschef svensken Hans Corell lämna sitt utlåtande: Västsahara är ett icke-självstyrande område och alltså inte en del av Marocko. Exploatering av naturresurser får inte ske, såvida det inte sker i befolkningens intresse. De kontrakt som Marocko hade tecknat med de franska och amerikanska oljebolagen var i och för sig inte olagliga, eftersom de handlade om undersökning och inte utvinning. En utvinning av olja utan befolkningens godkännande är dock illegalt, menade rättschefen. Den västsahariska regeringen, som är erkänd av cirka 80 länder, har fördömt kontrakten och kallat dem ett brott mot vapenvilan.

En internationell kampanj för att förhindra internationellt näringsliv att etablera sig i Västsahara initierades av den norska Stöttekomiteen för Vest-Sahara. Flera norska företag var då verksamma i Västsahara. Samma år hade det norska företaget TGS Nopec tecknat kontrakt med de amerikanska och franska oljebolagen om att seismiskt kartlägga havsbotten utanför Västsahara. Den norska kampanjen bidrog till att TGS-Nopec drog sig ur Västsaharaarbetet.

Internationella kampanjer ledde också till att franska Total drog sig ur 2004 och att företagets samarbetspartner nederländska Fugro och danska Thor Offshore, drog sig ur. Det brittiska onshore-företaget Wessex Exploration bytte fot totalt och har i stället för med Marocko tecknat kontrakt med den västsahariska regeringen om koncessioner den dag Västsahara blir fritt.

2005 sålde den norska statens Petroleumfond sina aktieandelar på 333 miljoner norska kronor i det amerikanska oljebolaget Kerr-McGee på grund av deras aktivitet i Västsahara.

Sveriges största pensionsfond Sjunde AP-fonden sålde 2005 sitt aktieinnehav i Kerr McGee på grund av de etiska riktlinjerna. Även Alecta, Handelsbankens fonder och Öhmans fonder sålde sina aktieinnehav i Kerr McGee.

Året därpå drog sig även Kerr-McGee ur Västsahara efter att ha avslutat sina undersökningar. Inga fler kontrakt tecknades med Marocko.

Ett nytt privatägt icke börsnoterat oljebolag dök dock upp på arenan 2006, Texas-bolaget Kosmos Energy. Kontrakt tecknades med det marockanska statliga bolaget ONHYM, Office National des Hydrocarbones et Mines om oljeletning på land i Boujdour-området. Arbetet, som skulle ha börjat hösten 2007, har skjutits upp till 2009.

I december 2006 tillkom tre små oljebolag. Ett av dem, det irländska Island Oil and Gas, har Lundin Petroleum som svensk aktieägare. Här gäller det oljeletning i nordöstra Västsahara vid staden Smara.

Lena Thunberg